

נשיא ומייסד
הרב שאול ישראלי זצ"ל

חֶמְדָּה יָמִים HEMDAT YAMIM

פֶּרֶשֶׁת הַשָּׁבוּעַ בַּתְּשֵׁבִי

וְדוֹר רְבִיעִי יָשׁוּבוּ הֵנָּה, אִיךְ יָשׁוּב וּמָתִי זֶה יִקְרָה?

הרב יוסף כרמל, ראש כולל 'ארץ חמדה'

"וַיְהִי מִקֵּץ שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה, וַיְהִי בַּעֲצֵם הַיּוֹם הַזֶּה יֵצְאוּ כָּל צְבָאוֹת יְהוָה מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם" (שמות יב, מ).

הכרזה זו בפרשתנו ממשיכה את ההכרזה האלוהית בברית בין הבתרים:

וַיֹּאמֶר לְאַבְרָם יָדַע תָּדַע כִּי גֵר יִהְיֶה וְרֵעֶךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם וְעֲבָדוּם וְעָנּוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה... וְגַם אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָן אֲנִכִּי וְאַחֲרֵי כֵן יֵצְאוּ בְּרֶכֶשׁ גָּדוֹל... וְדוֹר רְבִיעִי יָשׁוּבוּ הֵנָּה כִּי לֹא שָׁלֵם עוֹן הָאָמִרִי עַד הֵנָּה (בראשית טו, יג-טז).

מה משמעות הסיפא של הדברים במעמד כריתת ברית בין הבתרים, ומה משמעותם בפועל בזמן יציאת מצרים?

במדרשים מופיע בעיקר הפירוש שאכן עברו ארבעה דורות בין דורו של יעקב לבין דור יוצאי מצרים. זו דרכו של המדרש שאיננו רואה כל בעיה בכך שאנשים גדולים חיו מאות רבות של שנים. לדוגמא, סרח בת אשר והנביא אחיה השילוני. המדרש גם לא רואה בעיה בכך שיוכבד בת לוי הייתה בגיל מופלג כאשר ילדה את ילדיה. בהמשך לכך, הנס שקרה ליוכבד ועמרם, מפתיע הרבה יותר מהנס שאירע לאברהם ושרה. גם מפני שיוכבד ילדה שלשה ילדים וגם בגלל שבאותה עת היא הייתה הרבה יותר זקנה משרה. בשיטה זו מפרשים ראשונים חשובים כמו רש"י (ורמב"ן בעקבותיו) וז"ל: "לאחר שיגלו למצרים יהיו שם שלשה דורות, והרביעי ישובו לארץ הזאת, לפי שבארץ כנען היה מדבר עמו (עם אברהם) וכתר ברית זו, כדכתיב 'לָתֵת לָךְ אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת לְרִשְׁתָּהּ' (טו, ז), וכן היה, יעקב ירד למצרים, צא וחשוב דורותיו יהודה, פרץ, חצרון, וכלב בן חצרון מבאי הארץ היה" (לא נדון כאן בשאלת זיהוי כלב בן יפונה עם כלב בן חצרון).

נכדו של רש"י - הרשב"ם (שם) יוצא בחריפות נגד זקנו וז"ל: "המפרש דור רביעי של ישראל ישובו הנה לארץ ישראל טועה הוא. כי מאחר שנתן קצבה של ארבע מאות שנה, מה לנו אם דור רביעי או דור חמישי? והלא מכל מקום יתעכבו ארבע מאות שנה? אלא טעם נתן הקדוש ברוך הוא לדבריו. למה אני צריך לעכב ארבע מאות שנה? לפי שאחר דור רביעי של אמוריים ישובו ישראל הנה. שהדור מאה שנה ..., והרי ארבע מאות = ארבעה דורות. ... זהו פשוטו".

בעקרון הנכד מסכים עם הסבא ששיעור משך הדור גדול ממה שהיה אחר כך, אבל מניין השנים הוא ארבע מאות מבחינת עם ישראל. הסיבה היא שעוון האמורי עדיין לא נשלם קודם שיעברו ארבע דורות.

גם אבן עזרא (שם) התחבט מאוד כיצד להתמודד עם הביטוי 'דור רביעי' ואלו דבריו: "ודור רביעי רובי המפרשים השתבשו בפירוש דור. והנה אמרו הקדמונים עשרה דורות (אבות ה, ב), ונמצא לאלף דור (דבר' ז, ט), ובאיוב ארבעה דורות (איוב מב, טז). והנכון בעיני כי פ"י דור כמו יושב, מדור באהלי רשע (תה" פד, יא), ומדתו הקץ שידור אדם בחלדו, ויש ארוך ויש קצר. ודור רביעי אחר היות זרעו גר. והטעם על מצרים. וכן כתוב כי גר היית בארצו (דבר' כג, ח), וכן היה קחת גר ועמרם ומשה גם אהרן, ובניהם שבו אל ארץ כנען" ר' חיים פלטיאל מגדולי הראשונים (שם, והביא רעיון זה גם רבי יעקב בעל הטורים) מציע הסבר על דרך הרמז "ודור רביעי. ור"י שנים יהיו ישראל במצרים ואז ישובו הנה, ודר אותיות רד"ו".

אומנם מצאנו במדרש כיוון חדש. וז"ל המכילתא: "רבי אומר כתוב אחד אומר וְעֲבָדוּם וְעָנּוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וכתוב אחד אומר 'וְדוֹר רְבִיעִי יָשׁוּבוּ הֵנָּה', כיצד יתקיימו שני כתובין אלו? אמר הקדוש ב"ה אם עושין תשובה אני גואלם לדורות ואם לאו אני גואלם לשנים" (מכילתא דרבי ישמעאל בא - מסכתא דפסחא פרשה יד).

לפי דברי המכילתא הייתה, הרבה שנים קודם, אפשרות לגאולת מצרים, לפני שעברו ארבע מאות שנים.

בעקבות מדרש זה נציע בענווה את ההסבר הבא: הירידה למצרים הייתה תוצאה ישירה של מכירת יוסף והסכסוך העמוק שפרץ בין האחים. משבר שלווה אותנו מפרשת וישב עד פרשת ויחי. יוסף אומנם לא נקם ביהודה על מכירתו, אבל גם לא הציע לו שותפות בהנהגה, ללא אחדות אין תשובה שלמה. ללא אחדות אמיתית, שכוללת את שותפות בניה של לאה בהנהגה עם בניה של רחל, אי אפשר לזכות לגאולה שלמה. גם בני אפרים שניסו לצאת לפני משה רבנו, לא שיתפו את בני יהודה. יהושע בן נון גם הוא לא שיתף מנהיג משבט יהודה. שאול המלך לא שיתף את דוד. דוד המלך לא שיתף את בניו של יהונתן וגם ירבעם לא הסכים לשיתף פעולה עם רחבעם כסגנו. המסקנה: **כשאין אחדות ושותפות אמת, אין תיקון ואין גאולה שלימה.**

כבר בדור הרביעי לאברהם אבינו, ארבע דורות אחרי ברית בין הבתרים, היה אפשר להיגאל: "וְדוֹר רְבִיעִי יָשׁוּבוּ הֵנָּה".

שיתוף בהנהגה בין יהודה ויוסף בדור הרביעי הוא התשובה (תרתית משמע).

הבה נתפלל כי נזכה לאחדות ולתשובה של כל חלקי הציבור, בקרוב מאוד.

(לשיעורי הרב יוסף כרמל ביוטיוב)

לְעִילּוֹי זְשַׁמַּת

הרב משה מרדכי ארנרייך

א' בניסן תשפ"ה

לע"נ הנופלים במערכה להגנת המולדת הי"ד

הרב ד"ר ג'רי האכבוים	פרופ' ישראל ושלומית אהרונים	מר משה וסרצוג	הרב יהושע רוזן	הרב ישראל רוזן	הרב שלמה מרזל
י"ח באדר ב' תשפ"ב	י"ד בכסלו תשפ"ג / ט' בחשוון תשפ"ו	כ' בתשרי תשפ"א	ט"ו באדר א' תשפ"ב	י"ג בחשוון תשע"ח	י' באייר תשע"א
מר שמואל וגב' אסתר שמש	הרב נפתלי צבי יהודה בר אילן	הרב ראובן ויחיה לאה אברמן	הרב ראובן וגב' נעמי טרשנסקי	הרב יוסף מרדכי שמחה שטרן	מר אלישע בן רבקה
י"ז בסיוון / כ' באב	מנחם אב תשפ"ד	ט' בתשרי תשע"ו / כ' בתשרי תשפ"ב	מר יצחק וגב' נעמי טרשנסקי	נלב"ע כ"א באדר א' תשע"ד	גב' שושנה בת שרה
הרב אשר וגב' סוזן וסרטייל	ר' מאיר וגב' שרה ברכפלד	הרב שמואל כהן	מר זליג וגב' שרה ונגרובסקי	נלב"ע כ"א באדר א' תשע"ד	מר אלישע בן רבקה
ט' בכסלו / ט"ז אלול	(שרה - ט"ז בטבת תש"ף)	שבט תשפ"א	כ"ה בטבת תשפ"ב / י' בתמוז תשע"ד	נלב"ע כ"א באדר א' תשע"ד	גב' שושנה בת שרה
ר' אליהו כרמל וגב' מלכה טויבע כרמל	ר' אברהם ומרת גיטה קליין	ר' אברהם ומרת גיטה קליין	מר זליג וגב' שרה ונגרובסקי	נלב"ע כ"א באדר א' תשע"ד	גב' שושנה בת שרה
ח' באייר תשע"ו / י"א במנחם-אב תשס"ט	י"ח באייר / ד' באב	י"ח באייר / ד' באב	כ"ה בטבת תשפ"ב / י' בתמוז תשע"ד	נלב"ע כ"א באדר א' תשע"ד	גב' שושנה בת שרה
גב' גילי קושיצקי	גב' מירה קושיצקי	הרב יעקב (ג'רי) פרנקל	נפתלי בן שלמה מרמורש	נלב"ע כ"א באדר א' תשע"ד	גב' שושנה בת שרה
י"ט באדר ב' תשפ"ב	כ"ב בסיון תשפ"ג	ט' בטבת תשפ"ב	כ"ז סלו תשפ"ב	נלב"ע כ"א באדר א' תשע"ד	גב' שושנה בת שרה

Eretz Hemdah

ארץ חמדה, ע"ר

רח' ברוריה 2, ירושלים 91080 2 Bruriya St., Jerusalem

WWW.ERETZHEMDAH.ORG / Tel: 02-5371485 / info@eretzhemdah.org

חֲמַדַּת הַכְּשָׁרוֹת

הרב בצלאל דניאל – ראש תוכנית "מורנו" מבית 'ארץ חמדה'

לע"נ מורנו הרב ארנרייך זצ"ל, ממנו למדנו להרגיש את הסברא ולהתרגש מהבנת התורה

האם טעם כעיקר אסור מן התורה?

ברוך ה' זכינו שיש לנו בהישג יד מאכלים לרוב הנמצאים תחת פיקוח של אנשים יראי שמיים המבינים בנושא הכשרות. משכך, נושאים הלכתיים רבים שבעבר העסיקו כל בית בישראל: שחיטה, מליחה, הפרשת תרומות ומעשרות, ועוד רבים – כבר אינם מעסיקים את רוב החברה. הנושא ההלכתי המעסיק ביותר בעולם הכשרות הוא חשש תערובת של בשר וחלב. כל אחד מהם כשר, אך המפגש ביניהם עשוי לייצר איסור.

נושא זה מבלבל. הרושם הוא שהקושי בנושא נובע מחוסר היכרות עם היסודות העיוניים של הנושא. בזמן הקרוב ננסה לתת הקדמות עיוניות ומושגיות הנדרשות להבנת הנושא ומורכבותו. תפילתנו היא שלאחר מכן נוכל להתקדם ולעסוק בהלכה למעשה הנובעת מהבנת הנושא.

ראשית חשוב להקדים: אנו מתכוונים לעסוק בהלכות תערובות של בשר וחלב. בהלכה ישנה הבחנה בין שני סוגי תערובות: א. תערובת "יש" – ערבוב של עצמים. כל פריט נפרד מהפריטים האחרים, ואיננו יודעים לזהות איזהו הפריט האסור ואיזהו הפריט המותר. לדוגמא: אדם הפריש תרומות ומעשרות, והתרומה חזרה ונפלה לתוך הפירות הרגילים. כעת יש תערובת של פרי שאסור באכילה עם פירות המותרים באכילה.

ב. תערובת "לח" – איסור המשפיע על ההיתר. לדוגמא: חתיכת בשר שאינו כשר נופל לתוך תבשיל. לצורך הדיון נניח שמדובר בבשר שניתן לזהות ולהוציא. הבעיה אינה חוסר היכולת לזהות את האיסור. הדיון הוא אם יש לבשר האסור השפעה על יתר התבשיל. בדומה לכך: חתיכת בשר הנופלת לתוך תבשיל חלבי. מזהים את הבשר, ומוציאים אותו. הבעיה איננה חוסר הזיהוי של הבשר. הבעיה היא שהבשר מותיר את חותמו על התבשיל, וכאן יש לבחון באלו תנאים התבשיל ייאסר.

רוב עיסוקנו באיסור והיתר יעסוק ב"תערובת לח". נפתח בסוגיות המגדירות את השפעת האיסור המתערב בהיתר.

נשוב לדוגמא שהצגנו לעיל. מה נותר בתבשיל אחרי שמוציאים את הבשר? לכאורה הטעם של הבשר נותר בחלב. לצורך הדיון, נתייחס למקרה אחר: חתיכת בשר לא כשר נופל לתוך תבשיל. מוציאים את הבשר. מה שנותר כעת הוא הטעם של האיסור בתבשיל. האם הוא אוסר אותו. הגמרא דנה בשאלה זו (האם הטעם הוא כמו ה"עיקר" – כמו המקור) במספר מקומות:

א. **הראיה מהדין של בשר בחלב**: במסכת חולין (ק"ח ע"א) אביי מוכיח שמדאורייתא טעם כעיקר מאיסור בשר בחלב: בשר התבשל בתוך חלב. מוציאים את הבשר. כעת כל החלב אסור, למרות שהבשר רק הותיר את טעמו בחלב. רואים שהטעם מייצר איסור. כמובן, מציין אביי, שאפשר לטעון שבשר בחלב חריג בזה, ואינו מהווה ראיה לשאר איסורי תורה, אלא אוסר מעבר לאופן בו שאר האיסורים אוסרים. אך אם זה היה נכון, מדוע אם הבשר אינו גדול דיו בכדי לתת טעם משמעותי בחלב החלב אינו נאסר? לכאורה היה הגיוני לומר שבדין המחודש הזה הבשר יאסור את החלב ללא תלות ביחס ביניהם! רבא דוחה את דבריו: האיסור נוסח "לא תבשל גדי בחלב אמו". הבישול, בהגדרה, נועד להעביר טעם ממאכל אחד לשני. לכן העברת הטעם מייצרת איסור, ואם אין מספיק בשר, טעם הבשר אינו ניכר בחלב. לכן ביחס לבשר וחלב מעבר הטעם קובע את האיסור. אך אין מכאן ראיה לתורה.

ב. במסכת פסחים (מג ע"ב) מציעים שלושה מקורות לכך שהטעם אוסר כמו העיקר:

1. **בשר בחלב**: הגמרא דוחה את המקור הזה, מכיוון שבשר וחלב נאסרים רק כאשר הם מתבשלים יחד, ואין די בכך שהאחד נותן את טעמו בשני באופנים אחרים בכדי לאסורם מן התורה, מוכח שזהו דין מיוחד ולא עצם הטעם אוסר.
2. **"משרת ענבים" האמור בנזיר**: לפי חכמים הפסוק "וכל משרת ענבים לא ישתה" מתייחס למים ששרו בהם ענבים, הענבים הותירו את טעמם ביי, ולנזיר אסור לשתות את המים הללו מפני הטעם שבהם. מכאן מוכח שהטעם אסור כמו העיקר.

רבי עקיבא סובר שהפסוק מתייחס להיתר מצטרף לאיסור, ולא לטעם כעיקר (כלומר, אם שותה מים יחד עם ענב, מחשיבים גם את מרכיב המים שבתערובת לחשב את שיעור האיסור).

3. **הכשרת כלים**: הכשרת זו דוגמא מצוינת לטעם ללא ממשות: הטעם ספוג בכלי, ואינו נראה לעין. רבי עקיבא מוכיח מדיוני הכשרת כלים (המפורטים בפרשת פנחס) שהתורה מתייחסת לטעם כמו האיסור עצמו. חכמים אומרים שאין מכך ראיה, מכיוון שיש להכשיר כלים בשל עצם השימוש באיסור, וגם במצבים בהם הטעם כבר אינו משפיע (הטעם פגום, או שהכלי אינו בן יומו, וכדו').

ג. **זרוע האיל של הנזיר**: בדיני טהרת הנזיר (במדבר ו) נאמר שהכהן מקבל הזרוע, אך הניסוח של הפסוק חריג "ולקח הכהן את הזרוע בשלה". התנאים (במסכת חולין צ"ח ע"ב) מבינים מכך שיש לבשל את כל האיל יחד, והכהן מקבל את הזרוע אחרי הבישול עם שאר חלקי הקרבן. אין מקום להקשות על עצם גזירת הכתוב לבשל את האיל לפני נתינת הזרוע לכהן – אין לנו מקום להרהר אחרי גזירות הכתוב שכאלה. המפתיע הוא שאסור לנזיר, שאינו כהן, לאכול את הזרוע, ולכאורה גם לא את מה שהתבשל עם הזרוע! מכאן מבינים חז"ל שהטעם של הזרוע בטל בששים, ביחס לשאר האיל. רבא אומר שהחשיבות של הלימוד היא בכך שבדרך כלל טעם כעיקר אסור בקדשים, ואילו כאן ישנו היתר חריג.

מהו היחס בין הסוגיות? הראשונים נחלקו בשאלה זו.

- רש"י (על הסוגיה בחולין, ובעקבותיו הרמב"ן שם) אומר שרבא סובר שטעם כעיקר אינו מן התורה, כפי שרבא סובר בכל מקום. בחולין רבא אומר שטעם כעיקר הוא דין ייחודי לקדשים, והוא דוחה את ראייתו של אביי מבשר בחלב מפני שהוא סובר שטעם כעיקר אינו דין תורה. רש"י מציע שתי אפשרויות ליישוב הסוגיה בפסחים:
- א. אכן בהקשר של "משרת" ובהקשר של הכשרת כלים טעם כעיקר. אך הצורך של התורה לפרט את שני הדברים מוכיח שטעם כעיקר מן התורה בהקשרים הללו בלבד.

ב. "משרת" מהווה בסיס לדין היתר מצטרף לאיסור, והכשרת כלים הוא דין של הכשרת הכלי גם אם אין בו טעם. אם כך, אין מקור מן התורה לכך שטעם כעיקר.

תוספות חולקים ואומרים שמוסכם שטעם כעיקר הוא דין תורה, כפי שמוכח מהסכמת התנאים במסכת פסחים. רבא דוחה את ראייתו של אביו מכיוון שבשר בחלב אינו מקור הכרחי, אך אין זה אומר שהוא חולק על עצם הדין. נתבונן במקרה של הזרוע הבשלה: התנאים אומרים שיש יותר מפי ששים בתבשיל ביחס לזרוע. אם כך, הזרוע אינה נותנת טעם בשאר התבשיל! אם כך, וודאי שלא מדובר בטעם כעיקר, אלא ב"טעם" – בקדשים הבישול המשותף אוסר, גם אם לא ניתן לזהות את הטעם של הקודש (כלומר – גם אם הוא בטל בששים). המקרה של זרוע בשלה הוא מקרה ייחודי בו מתייחסים לקדשים כדיני טעם כעיקר רגילים של שאר התורה, ולא מעבר לכך. אם כך, מוכח מהסוגיה להיפך – שיש דין בסיסי של טעם כעיקר בכל התורה. בעלי התוספות, וכן בעל המאור, מציעים שני תירושים נוספים לסוגית זרוע בשלה.

אך נמצאנו למדים מחלוקת יסודית: האם טעם כעיקר הוא מן התורה או לא. רש"י סובר שטעם כעיקר הוא דין דרבנן. מה רש"י סובר שהדין מן התורה? בדבר זה נחלקו ראשונים, ובעזרת ה' בפעם הבאה שאלה זו תפתח בפנינו את ההגדרות של הראשונים לטעם כעיקר.

ניתן ליצור קשר עם הכותבים דרך: info@eretzhemdah.org

ארץ חמדה – קישור לשיעורי "מורנו" ביוטיוב

מתפללים לרפואתם השלימה, בתוך שאר חולי עם ישראל:				החייל, איתמר חיים בן ציפי ציפורה			
שמואל בן ברוריה		ניר רפאל בן רחל ברכה		חנה בת אוריה		טל שאול בן יפה	
רות צפורה בת חנה		ישי בן מרים		הילל בן תמר שפרה		מיכאל אלכסנדר אברהם בן שרה מלכה	
מאירה בת אסתר		הילה צפנת בת שרה טובה		עודד בן חיה		חוה ראנלה בת פייילא	
שלמה בן שולמית		ר' יצחק בן בריינדל גיטה		מינדה לאה בת ליפשה		רבקה בת שרה בלה	
		חיים מרדכי פרץ בן אסתר מילכה		נעם בן שלומית		משה בן רחל	
				משה בן אסתר חיה		נבו בן פריבה	

ארץ חמדה

הרב מרדכי הוכמן

רבי שמעון והסלע שמחוץ לירושלים

מאמר זה הוא המשכו של המאמר הקודם "**המתנות של המירונו**". במאמר ההוא התבאר שדרכו של הרי"ף לקצר בהבאת סוגיות התלמוד והוא מביא בהלכותיו רק דברים שניתן ללמוד מהם הלכה למעשה, ותמוה שהביא הרי"ף ברייתא במעשה במירונו, שלכאורה אין למדים משם הלכה שאינה מוזכרת במשנה. וז"ל הברייתא כפי שהיא מובאת בתלמוד (בבא בתרא דף קנו): "גמ'. תניא, אמר להן רבי אליעזר לחכמים: מעשה במירונו אחד שהיה בירושלים, והיו לו מטלטלין הרבה וביקש ליתנם במתנה, אמרו לו: אין להם תקנה עד שיִקְנֶה על גב קרקע. הלך ולקח בית סלע אחד סמוך לירושלים, ואמר: צפוני לפלוני ועמו מאה צאן ומאה חביות, ודרומו לפלוני ועמו מאה צאן ומאה חביות, ומת, וקיימו חכמים את דבריו! אמרו לו: משם ראינו? מירונו בריא היה." במאמר הקודם נידונו הרמזים שבמעשה, שמחמתם ראה הרי"ף צורך להביא אותו, ונחזור על עיקרי הדברים. המעשה מספר על מירונו שהיה בירושלים, ובכך הוא מרמז שהוא מתייחס לנבואות זכריה על מלחמה של הגויים על ירושלים. זכריה מנבא שגם בגאולה העתידה (כאשר רוב הגויים יאמינו בא-ל אחד), עדיין תהיה לעם ישראל מעלה על פני הגויים מפני שעם ישראל עוסק בביאור התורה, ביאור שקשור לילב העליון שקשור לירושלים של מעלה. וכאשר העמים שסובבים את ארץ ישראל רוצים להלחם ביהודים ששבו לארצם, מלחמתם היא בעצם על המעמד הרוחני העליון של עם ישראל. בנבואת זכריה (יב,ב) נאמר: "הֲנָה אֶנְכִי שָׁם אֶת יְרוּשָׁלַם סָף רֵעַ לְכָל הָעַמִּים סָבִיב וְגַם עַל יְהוּדָה יִהְיֶה בְּמִצּוֹר עַל יְרוּשָׁלַם". כלומר, בגאולה העתידה הגויים יילחמו נגד ירושלים (של מעלה) וגם אנשים מיהודה יילחמו נגד ירושלים (של מעלה). כאשר העמים שסובבים את ארץ ישראל יבואו להילחם בעם ישראל מלחמה גשמית, חברי הקבוצה שעוסקת במלחמות ירצו שחברי הקבוצה השניה שעוסקת בתורה, יבטלו מתורתם ויתגייסו לצבא ויעזרו להם במלחמתם בגויים. לפי המחשבה הגויית רק חיילים רבים שאוחזים בנשק גשמי מביאים לנצחון, מחשבה שכזו משתלטת מתחילה גם על היהודים שאוחזים בנשק הגשמי מחוץ לבית המדרש. והם דורשים מ'לומדי התורה' (יִשְׁכְּבֵי יְרוּשָׁלַם של מעלה) = 'בני הישיבות' לסייע בידם, לעזוב את בית המדרש ('ירושלים') ולהצטרף אליהם למלחמה נגד הגויים אויבי ישראל. והדרישה זו מתוארת במילים: "וְגַם עַל יְהוּדָה יִהְיֶה בְּמִצּוֹר עַל יְרוּשָׁלַם". אמנם בהמשך הקב"ה פוקח את עיניהם הרוחניות של היהודים הלוחמים, והם רואים כיצד לימוד התורה של 'בני הישיבות' מסייע בידם במלחמה הגשמית נגד הגויים. ודבר זה מתואר בהמשך הנבואה: "בַּיּוֹם הַהוּא נֶאֱמַר ד' אֶכָּה כָּל סוֹס בְּתִמְהוֹן וְלִרְכָבוֹ בְּשִׁעְוֹן וְעַל בֵּית יְהוּדָה אֶפְקַח אֶת עֵינֵי וְכָל סוֹס הָעַמִּים אֶכָּה בְּעֵינָיו: וְאָמְרוּ אֵלָּכִי יְהוּדָה בְּלִבָּם אֲמִצָּה לִי יִשְׁכְּבֵי יְרוּשָׁלַם בְּד' צְבָאוֹת אֱלֹהֵיהֶם: " והתבאר, שזכריה מנבא שבאופן עקרוני תהילת הנצחון על הגויים צריכה להתחלק בשווה בין הלוחמים ובין לומדי התורה, אלא שבני הישיבות מתנגדים לכך, ולדעתם כל התהילה מגיעה להם בלבד. רשב"י הוא אחד מחכמי ירושלים של מעלה והוא מסכים עם זכריה הנביא, והוא רוצה להקנות את המתנות לשני הצדדים, הן לצד של אלו שעזבו את בית המדרש כדי להלחם בחרב גשמית, והן לצד של אלו שנותרו בבית המדרש ועוסקים בתורה. אך אנשי ירושלים של מעלה מסרבים לעזור לו. מחוץ לירושלים של מעלה נמצאים ה'לוחמים', שהם אנשי אמת והם מוכנים לקבל את האמת של רשב"י, והם הקנו לו 'בית סלע', שבאמצעותו הוא הקנה מתנות לאלו שבצד 'צפון' ששם ה'שולחן' שמסמל את הצד הגשמי שבעם ישראל, ולאלו שבצד דרום ששם ה'ימורה' שמסמלת את העיסוק בחכמה. ובכך הראה רשב"י שתהילת הנצחון מגיעה גם לאלו שיצאו מבית המדרש לאחוז בחרב

גשמית כדי להילחם באויבי ישראל. יש עדין מעט קיצונים שמתנגדים לרשב"י ומחשיבים את רשב"י המירוני כ'מת', אך בברייתא מובא שדעת הרוב (=חכמים) היא שההשקפה שלו היא 'בריא', והמירוני הוא 'בריא'. הרי"ף רצה לסייע לרשב"י המירוני כדי ששיטתו תתקבל ביישיבה של מעלה, ולכן הביא בהלכותיו את הברייתא שמצדדת בשיטת רשב"י. גדולי ישראל נוספים רצו לסייע לרשב"י כדי ששיטתו תתקבל ביישיבה של מעלה, ולכן הנהיגו מנהג שמתאים לשיטתו. במעשה מסופר שהמירוני יצא אל מחוץ לירושלים וקנה שם 'בית סלע', והקנה את המתנות שלו באמצעות 'חציו הצפוני' ובאמצעות 'חציו הדרומי' של אותו 'בית הסלע'. רמז זה נועד לשלוח אותנו לנבואה נוספת של זכריה על הר הזיתים שמחוץ לירושלים, ולמנהג שהונהג בקשר לנבואה זו.

זכריה הנביא והר הזיתים

זכריה (יד, א-ה) מנבא:

"הנה יום בא לד' וחלק שללך בקרבך: ואספתי את כל הגוים אל ירושלם למלחמה ונלכדה העיר ונששו הבתים והנשים תשכבנה ויצא חצי העיר בגולה ויתר העם לא יברת מן העיר: ויצא ד' ונלחם בגוים ההם כיום הלחמו ביום קרב: ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזיתים אשר על פני ירושלם מקדם ונבקע הר הזיתים מחציו מזרחה וימה גיא גדולה מאד ומש חצי ההר צפונה וחציו נגבה: ונסתם גיא הרי כי יגיע גי הרים אל אצל ונסתם באשר נסתם מפני הרעש בימי עזיה מלך יהודה ובא ד' אלהי כל קדשים עמך: במאמר הקודם "[הרמב"ם וגוג ומגוג](#)" התבאר שחז"ל מרמזים לנו שהינשים שבנבואה זו אינם 'נשים' ממש, ומדובר בתיאור המציאות שתהיה בזמן הגאולה דרך 'המשקפים' של 'יושבי ירושלים' של מעלה (=בני הישיבות). לפי ראייתם, החשיבה הגויית השתלטה על חצי מאנשי ירושלים (של מעלה), והם החלו לחשוב כמו גויים שריבוי ההשתדלות הגשמית יביא להצלחה במלחמה ולהצלחה כלכלית. לפי 'המשקפים' של אנשי ירושלים, רק הם עצמם שעמלים רק בתורה נחשבים ליגברים, ואילו חבריהם נחשבים כמו 'נשים' שנאנסו על ידי גויים' והחשיבה הגויית השתלטה עליהם. ובדימוי נוסף הם רואים את חבריהם כאלו חצי מהעיר גלה מחוץ לירושלים (של מעלה). בשלב זה מסופר שד' יוצא ונלחם בגויים ושהר הזיתים נבקע ונוצר בו 'גיא', ויש מקום שנקרא 'גיא הרי'. השם "גיא הרי" הוא תמוה מאוד שהרי 'גיא' הוא היפך מ'הר'. חוסר הבהירות בענין 'הגיא' וה'הר' קשור לחוסר בהירות שמקורו בתורה בענין 'הגיא' וה'הר', וכדלקמן.

הארץ הטמאה – ומקום קבורת משה

בספר שמות מסופר שכחודש לאחר שישאל יצאו ממצרים, הם התלוננו שהם מתגעגעים ל'סיר הבשר' ולאכילת לחם – "בשפתנו על סיר הבשר באכלנו לחם לשבע". הקב"ה נענה לצרכיהם והעניק להם את המן במקום הלחם, ואת השלל במקום הבשר. אך בספר במדבר מסופר שכעבור כשנה, לאחר בניית המשכן, כשבני ישראל החלו במסעם לארץ ישראל הם אכלו את המן בלבד, והם התאו לאכול בשר, וד' שלח להם את השלל ורבים מהם אכלו אותו ומתו, ומסופר "ויקרא את שם המקום ההוא קברות התאונה כי שם קברו את העם המתאונים". בתלמוד¹ משמע, שכל מה שארע בירידת השלל בפעם השניה ארע כבר בפעם הראשונה. אולם, אם השלל הרג בישראל כבר בפעם הראשונה, מדוע הם לא חששו ואכלו מהשלל כאשר הוא ירד בשנית כעבור שנה? בני ישראל מתו בכמה מאורעות במדבר ולא מסופר על קבורתם, מדוע סיפור הקבורה מובא רק כאן בסיפור שקשור ל'תאוות הבשר'?

משמעות הדבר היא שבני ישראל לא מתו ממש מהשלל, כשם שהם לא מתו ממנו ממש כשהגיע כחודש לאחר יציאתם ממצרים. ב'קברות התאוה' גילה משה לישראל שהעולם חייב את 'המתים' האלו! ללא האנשים המוכים בתאוות האוכל הטעים והעלאת רמת החיים - העולם לא יתפתח! משה בחן יחד עם ישראל את המקומות (=התפקידים) שקיימים בעולם, וישראל הסכימו ליטול לעצמם את המקומות (=התפקידים) שמתאימים לאנשים 'החיים' - שהוגים בתורה ומתנזרים מתאוות העולם הזה. ואילו את המקומות (=התפקידים) שמתאימים לאנשים 'המתים' הם הותירו לגויים; כדי שהגויים 'המתאווים' - יקברו שם' במשך שנות חייהם ויעסקו בפיתוח הגשמי של העולם, זהו מקום 'טמא' שנחשב כמו 'בית קברות'. משה קרא למקום שישראל זכו להגיע להשגה הזו בשם 'קברות התאונה'.

מאידך, בסיום התורה בספר דברים מסופר שלפני הכניסה לארץ מת משה במקום גבוה ב"הר נבו", אולם מצד שני מסופר שהוא נקבר ב"גיא", שמשמעותו מקום נמוך. הטעם לכך הוא שמה רצה לחנך את בני ישראל להסתפקות במועט, ולכן הוא כינה כמה פעמים את כל עבר הירדן המזרחי בשם "הגיא", כדי להפנים בקרב ישראל שזהו מקום "נמוך" שנועד עבור הגויים שאמורים לרדוף אחרי העושר והחיבור לארציות. ומאידך ארץ ישראל שמועדת למסתפקים במועט ולעוסקים ברוחניות, נקראה בפיו "ההר הטוב", כלומר 'מקום גבוה' וטוב.

אך בני גד ובני ראובן לא הושפעו מכך. היה להם מקנה רב, והם אכלו מן הבשר של המקנה שלהם, והם רצו להרבות את עושרם ולהישאר בעבר הירדן המזרחי; ובסופו של דבר משה נעתר לדרישתם. לכאורה, זו נסיגה מההשגה הגבוהה של 'קברות התאוה'. שם - התפקיד של המתאווים נועד עבור הגויים בלבד; ואילו כעת משה הסכים שיהיו גם בעם ישראל אנשים שיעסקו בתפקיד של המתאווים.

בנוסף לכך, בסיום חייו משה פעל באופן שלכאורה - אינו עולה בקנה אחד עם כינויי הגנאי האלו. בנבואת ישעיה (נג, ט) נאמר: "ויתן את רשעים קברו ואת עשיר במתיו..."; וחז"ל מבארים שהנבואה הזו מתייחסת למשה². משה הסכים להיות במותו ('במתיו') - בצד של הרודפים אחרי 'העושר' ('וְאֵת עֲשִׂיר'). משה לא ביקש שיעבירו את עצמותיו לצד המערבי, והוא הסכים שהקבר שלו יהיה בצד של הרשעים' שמקומם בחיים הוא ב'קברות' - בעלי התאוה. בסוף ימיו גילה משה שהוא השתמש אמנם בכינויי גנאי כלפי 'רודפי העושר', כדי לחסום את המתלבטים מלהצטרף אליהם. אולם צריך שיהיו גם בעם ישראל 'רודפי עושר', והם אינם 'רשעים' ממש, אלא 'צדיקים' שראוי שייקבר אצלם.

ראינו שבתורה יש שתי התייחסויות עיקריות לתאוות אכילת הבשר שכרוכה גם בתאוות העשירות. א. התייחסות של 'בדיעבד' - בתור אנשים שהעולם חייב אותם, אלא שהם 'קבורים' בחייהם בתפקיד נחות ('קברות התאונה') מקום שנחשב 'נחות' ונחשב באופן סמלי גם לגיא, אך מי שבחרים בחיים צריכים לבוא ל'הר הטוב' שהיא ארץ ישראל ולהסתפק במועט. ב. הכרה בכך ש'המתאווים' נחשבים צדיקים כמו 'עוסקי התורה המסתפקים במועט' - וגם הם אנשים שנמצאים בתפקיד 'חי', ולכן משה

הסכים להיקבר איתם ב'גיא'. עקרונו אל שני מלמדים מן התורה עומדים בבסיס נבואת זכריה על 'הר הזיתים' שיבקע בו 'גיא', והם קשורים ל'בית הסלע' שבאמצעותו הקנה רשב"י את המתנות.

הציאה של רשב"י והמתנות שנתן

זכריה מנבא "וְיָצֵא ד' וְנִלְחַם בְּגוֹיִם הָהֵם כִּיֹּם הַלְחָמוֹ בְּיוֹם קָרֵב". ד' נלחם במצרים בים סוף אך מלחמה זו לא היתה ב'יום' אלא בסוף הלילה "לְפָנֹת בֶּקֶר". מלחמה ידועה שהיתה במשך שעות היום ("בְּיוֹם קָרֵב") היתה מלחמת ישראל בעמלק שהיתה "עַד בֹּא הַשָּׁמֶשׁ". ומלחמה זו היתה כרוכה ב'ציאה'. משה הורה ליהושע: "בְּחַר לָנוּ אַנְשִׁים וְיָצֵא הַלָּחֶם בְּעַמְלָק מִיָּהּ אֲנִי נֹצֵב עַל רֹאשׁ הַגִּבְעָה וּמִטָּה הָאֱלֹהִים בְּיָדִי". למרות שיהושע היה נער שלא מש מאהל משה, הורה לו משה לבחור אנשים ו'לצאת' להילחם מלחמה גשמית בעמלק, וקבוצה קטנה של רמי מעלה - משה ואהרן וחור - התפללו להצלחת הלוחמים, ומסופר שהכוח הרוחני סייע להצלחת הנצחון. זכריה מנבא שכך יהיה גם בעתיד במלחמה הכוללת של הגויים כנגד ירושלים. ד' 'יצא' ויילחם בהם "כִּיֹּם הַלְחָמוֹ בְּיוֹם קָרֵב". 'ציאה' זו משמעותה ששכינת ד' 'תצא' ותהיה יותר עם אלו שיוצאים 'מירושלים' של מעלה כדי להילחם. ואמנם מתחילה יושבי ירושלים התייחסו אליהם בבזוז בתור 'נשים' ובתור חצי העיר 'שיצא בגולה'. אך הקב"ה 'יצא' אל הגולים האלו ויצטרף אליהם, והוא יילחם באמצעותם בגויים - כִּיֹּם הַלְחָמוֹ בְּיוֹם קָרֵב - כמו שד' נלחם בעמלק באמצעות יהושע והחיילים שנבחרו לצאת ולהילחם עמו בעמלק. 'ציאה' זו של ד' אל הקבוצה הלוחמת (=אֶהְיֶה יְהוָה) מראה שזו ההנהגה הסתמית שראוי לכל אחד מישראל לנהוג בה. גם מי שיוצאים מבית המדרש לאחוז בחרב גשמית הם אנשים קדושים, והם קדושים כמו אלו שנשארו בתוך ירושלים של מעלה. וכפי שמנבא זכריה: "...וְיָצֵא ד' אֶלֶּהֵי כָל קְדָשִׁים עִמָּךְ".

באמצעות הקנאת המתנות לשני הצדדים שבעם ישראל, הראה רשב"י שתפארת הנצחון על הגויים מתחלקת בשווה בין לומדי התורה שעזבו את בית המדרש ויצאו לאחוז בחרב גשמית לבין לומדי התורה שנשארו במחנה. רשב"י הקדים והקנה את המתנות באמצעות צד 'צפון' של 'בית הסלע', הצד שמסמל את הצד הגשמי של עם ישראל, הצד של החרב הגשמית ושל הרדיפה אחרי העושר. בכך הראה רשב"י, שיתכן שמי שהתנדב לאחוז בחרב גשמית הוא יותר צדיק ממי שנשאר ללמוד בבית המדרש (יושב ירושלים - של מעלה). ובכך הולך רשב"י בדרכו של זכריה שניבא: "וְהוֹשִׁיעַ ד' אֶת אֶהְיֶה יְהוָה בְּרֹאשׁוֹ לְמַעַן לֹא תִגְדַּל תִּפְאֶרֶת בֵּית דָּוִד וְתִפְאֶרֶת יֵשֶׁב יְרוּשָׁלַם עַל יְהוָה". ראייה שכזו יוצרת בלבול ומתח, וזכריה מתייחס לכך, וכדלקמן.

וְנִבְקַע הַר הַזֵּיתִים ... גֵּיא גְדוֹלָה מְאֹד

לומדי התורה הורגלו לחשוב שמי שנשאר בבית המדרש נמצא ב'הר הטוב', ומי שיצא משם לעסוק בצד הגשמי של עם ישראל נמצא ב'גיא'. ואילו כעת מרמז זכריה שיתכן שמי שבחר לעסוק בצד הגשמי ויצא לאחוז בחרב, הוא זה שנמצא ב'הר', ואילו חבירו שנשאר ביישיבה נמצא בעדיפות שניה ונחשב ל'גיא'. המצב המבלבל שלא ברור מהו 'הר' ומהו 'גיא' מרמז בדברי זכריה: "...וְנִבְקַע הַר הַזֵּיתִים מִחֲצִיּוֹ מִזְרָחָה וְיָמָּה גֵּיא גְדוֹלָה מְאֹד וּמִשְׁחֵי הָהָר צְפוֹנָה וְחֲצִי נִבְקָה: וְנִסְתָּם גֵּיא הָרִי כִּי יִגִּיעַ גֵּי הָרִים אֶל אֶצֶל...". המתחים הנפשיים שלא ברור מהו 'הר' ומהו 'גיא' יהיו קשים מאוד, והם מזכירים את דברי דוד בשריה ששר "בְּיוֹם הַצִּיל ד' אֶתוֹ מִכַּף כָּל אֹיְבָיו וּמִכַּף שְׂאוֹל" (שמואל ב כב). דוד מתאר שם "וַיֵּרָאוּ אֶפְקֵי יָם יָגְלוּ מִסְדּוֹת תֵּבֵל בְּגַעֲרַת ד' מִנְשָׁמַת רוּחַ אָפוּ: וַיִּשְׁלַח מְמָרוֹם יִקְחֵנִי יְמִשְׁנֵי מַמְיָם רַבִּים: ". דוד מתאר שם רעידת אדמה חזקה ונחשולי מים רבים שהוא ניצל מהם, אך לא מדובר ברעידת אדמה ממש, אלא במתחים הנפשיים שעבר דוד בעת שנרדף על ידי אויביו. ולכך גם כוונת זכריה כאשר הוא מתאר 'רעידת אדמה' שבה 'ההר' הופך ל'גיא', מדובר במתחים הנפשיים שיעברו על לומדי התורה שיצטרפו לבחור מי צדיק יותר האם מי שממשיך בלימודו ביישיבה, או מי שיצא לאחוז בחרב כדי להילחם באויבי ישראל ולהציל את עם ישראל.

בית סלע אחד סמוך לירושלים – הסלע שבהר הזיתים

במעשה מסופר שהמירני הקנה את המתנות באמצעות 'בית סלע אחד סמוך לירושלים' ובאמצעות 'צפון' של 'בית הסלע' ובאמצעות 'דרומו'. זהו רמז להר הזיתים שמתואר בנבואה "וּמִשְׁחֵי הָהָר צְפוֹנָה וְחֲצִי נִבְקָה". הביטוי 'בית סלע' משמר מנהג קדום לעלות בשלושת הרגלים להר הזיתים, מנהג שגם הפייטן הקדום ינאי שחי בערך בזמן חתימת התלמוד הבבלי, מתאר אותו וכותב בפיוט שלו "על הר הזיתים רגליו... מעמד לבאי רגליו", ומכאן שמדובר במנהג קדום שנהג עוד בזמן האמוראים. וכבר דן במנהג פרופסור ישראל רוזנסון במאמר בעלון סיני (קז, תשנ"ו, עמ' קעו-קפה). בהר הזיתים היה סלע גדול שלפי המסורת שם היתה תחנתה האחרונה של השכינה לפני שעלתה למרום³, ונמצא ש'בית סלע' הוא כינוי להר הזיתים שבו נמצא הסלע שעליו שכן כבוד ד' לפני שהסתלק למרום.

אלא שעדיין אין זה הסבר מספק מדוע בא לשם עולי הרגל, שהרי בסופו של דבר השכינה הסתלקה גם מהסלע הזה ועלתה למרום. ועדיף היה שעולי הרגל יגיעו קרוב להר הבית עצמו, שהוא המקום שבהר ד' ואילו הוא ישוב, שהרי בית המקדש שלמעלה מכון כנגד בית המקדש שלמטה. ובמדרש (שיר השירים רבה, ב): נאמר: "הנה זה עומד אחר כתלנו, אחר כותל מערבי של בית המקדש למה שנשבע לו הקדוש ברוך הוא שאינו חרב לעולם ושער הכהן ושער חולדה לא חרבו לעולם עד שיחדשם הקדוש ברוך הוא". ותמוה מדוע באו עולי הרגל להר הזיתים ולא לסביבות הר הבית.

מתבקש שעולי הרגלים הניחו שעלייתם דווקא לרגל להר הזיתים מסייעת לקרוב הגאולה. מצאנו בספר מלכים (ב יג טו-יח) שכאשר אלישע הנביא רצה לסייע למלך ישראל לנצח את ארם, הוא הורה לו לקחת חץ וקשת והוא אחז בהם יחד עם המלך וירה אותם מבעד לחלון, והוסיף והורה למלך ישראל להכות בחצים ארצה. ויש ללמוד משם שפעמים שאין די בתפילה שהבורא יושיע, וצריך לעשות מעשים גשמיים שמלווים את התפילות כדי שתקבלנה. ובדומה אף כאן, כאשר עולי הרגל באו דווקא להר הזיתים הם רצו שעלייתם לשם תסייע ותזרז את קיום נבואת זכריה על התגלות ד' בהר הזיתים וצאתו למלחמה בגויים. מנהג מיוחד בעליה לרגל להר הזיתים הונהג דווקא בהושענא רבה והוא מתואר במסורות מתקופת הגאונים, וכדלקמן.

התהלוכה להר הזיתים בהושענא רבה

במסורות שמתקופת הגאונים מוזכר מנהג שנהגו בהר הזיתים בהושענא רבה. נהגו לבוא להקיף בקבוצה קטנה שבע פעמים את שערי הר הבית, לאחר מכן התכנסו בהמון ברחבה שמדרום להר-הבית ומשם החלה תהלוכה לכיוון הר הזיתים ובמשך ההליכה אמרו הצועדים פרקי תהילים ופיוטים שחוברו במיוחד לכבוד התהלוכה, וכאשר הגיעו הצועדים להר הזיתים הם התכנסו בראש סביב הסלע הגדול שהיה שם ונערכה שם סעודה מפוארת, וחולקו תארי כבוד לראויים לכך לפי התקדמותם בתורה או לפי גודל תרומותיהם⁴. לכאורה ראוי היה שפרקי התהילים והפיוטים יאמרו בסיום סביב הסלע שהיה שם. ובכלל ראוי היה שכיוון התהלוכה יהיה הפוך ויצעדו מהר הזיתים להר הבית, שהרי 'מעלין בקודש', ואז יקיפו את שערי הר הבית והדבר יסמל את חזרת השכינה להר הבית לאחר המלחמה שד' נלחם בגויים.

ונראה שהמנהג לצעוד בכיוון הפוך, לצאת מאזור הר הבית ולהגיע להר הזיתים, היה מנהג שנועד לחזק את רשב"י ואת זכריה הנביא ביישיבה של מעלה' כדי שתתקבל שיטתם באופן שתגיע הגאולה. בנבואת זכריה היציאה של ד' להר הזיתים מסמלת שהגאולה תגיע כאשר 'יושבי ירושלים' יכירו בכך שיתכן שמי שיצא לאחוז בחרב גשמית כדי להילחם באויבי ישראל הוא יותר צדיק מהם. וזה מה שמרמז גם המעשה ברשב"י המירוני שהיה בירושלים וקנה בית סלע מחוץ לירושלים.

ואמנם, גם לשיטת רשב"י צריך שתהיה קבוצה של 'יושבי ירושלים' שתתמיד בתורה ובתפילה. ולכן במנהג התהלכה שבהושענא רבה, הקיפה בתחילה קבוצה קטנה שבע פעמים את שערי הר הבית, ובכך הראתה קבוצה זו, שבתחילת הגאולה העתידה יש צורך שתקום קבוצה קטנה ומבוססת של 'יושבי ירושלים' שכל עיסוקה הוא בתורה ובתפילה. אך אחר כך התכנס המון רב ברחבה שמדרום להר הבית, ואז החלה התהלכה ההמונית לעבר הר הזיתים שמלווה בתפילות רבות. בנבואת זכריה נאמר שהכניעה של הגויים שנלחמו נגד ירושלים תבוא לידי ביטוי בחג הסוכות, שאז הגויים הנותרים יבואו להשתחוות לד' ולחוג את חג הסוכות⁵.

וכדי לסייע 'ליציאה' למלחמה הזו נערכה בהושענא רבה (היום האחרון של חג הסוכות) תהלכה משולבת בתפילות רבות מכיוון הר הבית להר הזיתים.

מנהג התהלכה לעבר הסלע שבהר הזיתים, מנהג שנועד לסייע לרשב"י המירוני כדי שתתקבל שיטתו בישיבה של מעלה אמנם התבטל מזה דורות רבים. אולם תורתו של הרי"ף ממלאת את החסר, וכדי לסייע לרשב"י בישיבה של מעלה הביא הרי"ף בהלכותיו את המעשה במירוני שקנה בית סלע מחוץ לירושלים.

¹ מהרש"א (חידושי אגדות יומא דף עה, ב): "ב' פעמים חטאו בשלל כדאמר' בערכין. ובהווא דפרשת בשלח אינו מפורש דנעשו על כך, - אלא דילמד סתום מו המפורש."

² רבי שמלאי במסכת סוטה (דף יד, א) בביאור כתוב נוסף בנבואה הזו; זוהר (רעיא מהימנא ג, נשא דף קכה ב; כי תצא דף רפב א).

³ "על הר הזיתים במצאה אבן שאורכה עשר אמות ורוחבה שתי אמות, אשר נקראה 'כסא החזנים'. היתה מסורת, שכסא זה ניצב במקום שבו עמד כבוד ד' שלוש שנים ומחצה עד לחורבנה של ירושלים. (יד יצחק בן צבי, ספר ירושלים: התקופה המוסלמית הקדומה עמוד 147).

⁴ ראו עוד בענין זה בערך "[מעמד הר הזיתים](#)" באתר ויקיפדיה (הערך מובא גם באתר מכלול)

⁵ "וְהָיָה כָּל הַנוֹתֵר מִכָּל הַגּוֹיִם הַבָּאִים עַל יְרוּשָׁלַם וְעָלוּ מִדִּי שְׁנָה בְּשָׁנָה לְהִשְׁתַּחֲוֹת לַמֶּלֶךְ ד' צַב-אוֹת וּלְחַג אֶת חַג הַסֻּכּוֹת:" (זכריה יד, טז).

לע"נ אמו"ר רחל בת ר' בנימין בונים ע"ה

ניתן ליצור קשר עם הכותבים דרך: info@eretzhemdah.org

נשׁו"ת במראַה הבזק

(מתוך ח"ב)

Israel

ישראל

תמוז תשנ"ב

אשה נשואה - נשיאת שם משפחתה הקודם (משפחת ההורים או בעל קודם)

שאלה

האם מותר לאשה נשואה להשתמש בשם משפחה שהיה לה ברווקותה?
אשה גרושה שמתחתנת פעם שנייה האם מותר לה להמשיך להשתמש בשם משפחתה מבעלה הראשון?

תשובה

עניין שמות-משפחה המקובלים כיום הוא עניין שנתחדש בדורות האחרונים, וממילא לא מצאנו לכגון זה התייחסות ישירה במקורות ההלכה.

אמנם נראה שבמקרים הנדונים יש לתת את הדעת גם על הסיבות הגורמות לעניין, ולא רק ל"שאלה ההלכתית" עצמה. האם זוג שכזה מבין אל נכון את המהות האמיתית של קשר הנישואין, שאינו שותפות תועלתית בין בני הזוג לצרכים מסויימים בעלמא, אלא הקמת בית נאמן ומשפחה חדשה בישראל?

מכל מקום, מצב שבו הבעל והאשה נקראים ומופיעים בשני שמות-משפחה שונים, במקומות שאין זה רגיל ומקובל, עלול להטעות אחרים לומר שאינה אשתו.¹ במקרים מסוימים אף עלול להתעורר חשש, שזהו זוג שחי ללא חופה וקידושין, ושלא כדת משה וישראל. (כלום אין זה הרושם שעלול להתקבל, כאשר יופיעו שמותיהם הנפרדים על דלת ביתם וכיו"ב?) וכמו שמצאנו בתורה, במעשה אברהם ושרה אצל פרעה ואצל אבימלך, שגרם למכשול. וכבר עמדו ראשונים על כך שהיה שלא כהוגן, אף שהיה שם חשש של פיקוח נפש.²

במקרה של אשה גרושה שנישאת בשניה, ישנה, בנוסף לאמור, הבעיה של הקפדה אפשרית של הבעל החדש ובעקבותיה חשש לשלום בית³.

לכן נראה שמן הראוי למנוע מצב, שבו האשה נושאת שם-משפחה שונה מזה של בעלה, לפחות במקום שאין זה מצב מוכר ומקובל, אלא אם כן תוסיף לשם-משפחתה הקודם גם את שם-משפחתו של הבעל.

ועל הרב או המדריך הנתקלים בתופעה כזו לבוא מהם בשיחה ולהשתדל ולהעמיד את בני הזוג על עניין האחדות והשלימות הרצויות והנכונות, ועל היצירה המחודשת שבהקמת בית בישראל: "זכו - שכינה ביניהם".

¹ אך גם אם האשה נושאת את השם הקודם רק לצרכים מסוימים אבל בדרך כלל נקראת בשם-המשפחה של הבעל, ואין איפוא מקום שתיווצר טעות כזו, כדאי שיתייצעו בתלמיד-חכם.

² פרשת לך לך (בראשית יב, י-כ), ועיין רמב"ן שם לפסוק י: "ודע כי אברהם אבינו חטא גדול בשגגה, שהביא אשתו הצדקת במכשול עוון...". עיי"ש ובפרשת וירא (שם כ, א-יח) וברמב"ן לפסוק יב שם: "כי גם אם אמת הדבר שהיתה אחותו ואשתו... כבר חטא בדבר, והביא עליהם חטאה גדולה...".

³ עיין מועד קטן (כא ע"ב), מתה אשתו ונשא אשה אחרת, אינו רשאי (אדם אחר) להכנס לביתו לדבר עמו תנחומין וכו', ופירש רש"י "משום חלישות דעת דאשה אחרונה", ובשו"ת "חתם סופר" (יורה דעה תשובה שנה) "שאינו ראוי להראות אבלות על בעל ראשון בפני בעלה השני", וכן כתב שם "השתא קירבה שבתולדה כגון אח לאחות (לעניין טומאת כהן) מופקע על-ידי נישואין, קירבה של אשה לבעלה שהנישואין גרמו - אינו דין שתפקע על ידי נישואין לשני, נישואין קרבי נישואין רחקי". וכל זה נכון בנדון דידן, במקום שיש לחשוש, שהדבר אינו לרצונו של הבעל החדש.

ועיין במדרשים על שמו"ב פרקים ב' ו-ג', שאביגיל נקראה אשת נבל הכרמלי גם לאחר נישואיה עם דוד כביקורת של הנביא על מעשיה.

בשם צוות המשיבים ובברכת התורה,
הרב משה ארנרייך הרב יוסף כרמל
ראשי הכולל

גם אני מאשר:
הרב שאול ישראלי

ארץ חמדה – קישור לשו"ת במראה הבזק באתר

ניתן ליצור קשר עם הכותבים דרך: info@eretzhemdah.org

הספר משטר ומדינה בישראל על פי התורה (4 כרכים) מאת הרב נפתלי בר אילן,
יצא לאור בעריכה חדשה בהוצאת מכון "ארץ חמדה"

הספר מתמודד עם אתגרי השעה הניצבים בפני המדינה היהודית העצמאית ע"י ניתוח ובירור מקיפים במקורות. בין הנושאים הנדונים - משטר דמוקרטי ומלוכני, שלטון החוק, הפרדת רשויות, ביקורת שיפוטית, טוהר השלטון, מדיניות פסקלית ומוניטרית, שירותי רווחה, סל תרופות, איכות הסביבה, משפט בינלאומי, אמנת ג'נבה, כבוד האדם וחירותו, פיתוח האישיות, זכויות אזרח ועוד ועוד.
זכה בפרס הרב קוק ובפרס הרב ישראלי של מכון ארץ חמדה.

